

Милан Терзић*

МАЧЕК И ТИТО У ИНФОРМАЦИЈАМА ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ ВЛАДИ 1941-1944.

Након војног пораза у Априлском рату 1941. југословенска Краљевска влада је избјегла на Блиски исток, потом се скоро у пуном саставу средином 1941. преселила у Лондон (дио министара отишао је у САД, а војни министар остао у Каиру), гдје је боравила до септембра 1943. када се преселила у Каиру, док је влада Ивана Шубашића конституисана у Лондону у јуну 1941. Југословенска влада у избјеглиштву је била носилац идеје отпора и антифашизма, па је као таква добила савезничко уточиште и од савезника јој је призната легитимност представљања војно поражене државе. Каснијим развојем догађаја, скупштина у Јајцу (АВНОЈ) је у новембру 1943. оформила владу (Национални комитет ослобођења Југославије – НКОЈ) у земљи и, након споразума Тита и Шубашића (у јуну и новембру 1944. на Вису и у Београду), 1945. створена је заједничка влада која је међународно репрезентовала Југославију.¹ Југословенска Краљевска влада је насто-

* Аутор је научни сарадник у Војноисторијском институту у Београду.

¹ Архив Војноисторијског института (А VII), фонд ЕВ. Архив Југославије (АЈ), фонд 103. Архив Ј.Б.Тита, фонд Национални комитет ослобођења Југославије (НКОЈ) и Канцеларија Маршала Југославије (КМЈ). *Документи о спољној политици СФРЈ 1941-1945*, књ. 1 и 2, Београд 1988. *Драгољуб М. Михаиловић, Рај и мир генерала, Изабрани рајли списи*, I-II, приредили: Милан Весовић, Коста Николић и Бојан Димитријевић, Београд 1998. *Југословенске владе у избјеглиштву 1941-1943*, документи, приредно

јала да буде у вези са догађајима у земљи и њена жеђ за информацијама била је израз потребе да се сагледа неодређено, нејасно и противрјечно стање у земљи.

Објашњавајући информације и њихов демант, неко је рекао да је информација расцијепан јастук са раширеним и разбачаним перјем, а демант настојање да се сваки комад расутог перја врати у јастучницу. Парадигмом информација - као узорак за примјер - са подацима о појединцима, указујемо на податке о Мачеку и Титу, о којима су различитим каналима, у различито вријеме, југословенској Краљевској влади, стизале различите информације. Узорак је изабран као примјер разних информација, неријетко контрадикторних и противрјечних. Управо зато су, Влатко Мачек – са становишта информација о мјесту боравка и политичкој активности у Југославији и Јосип Броз Тито – по питању вођства комунистичког покрета и противрјечних вијести о његовој личности, репрезентативни примјери. Полазећи од народне изреке да се у рату, лову, и пред изборе највише злоупотребљава и не говори истина, управо је ратно вријеме - боље рећи невријеме - пружило шансу протежирању разних информација. У недостатку информација преносило се оно што се чуло и причало и као такво задовољавало

Богдан Кризман, Загреб-Београд 1981. *Југословенске владе у избјежљивству 1943-1945*, документи, приредио Бранко Петрановић, Загреб-Београд 1981. *Односи Југославије и Русије (СССР): 1941-1945: документи и материјали* (приређивачи Бранко Петрановић ...ет ал.), Београд 1996. *Tito Churchill strogo-tajno*, приредио Душан Вибер, Загреб 1981. *Записници НКОЈ-а и привремене владе ДФЈ 1943-1945*, приредили Бранко Петрановић и Љиљана Марковић, Београд 1991. *Зборник докумената из британске архиве. Англо-југословенски односи 1941-1948*, Birmingham 1985, приредио Влаховић Р. Станиша. Павловић Ст. Коста, *Југословенско-британски односи 1939-1945, Паг Симоновићеве владе према британским документима*, Гласник Српског историјско-културног друштва „Његош” (ГСИКД „Његош”), свеска 40, јун 1978. Павловић Ст. Коста, *Југословенско-британски односи 1939-1945, Паг Јовановићеве владе према британским изворима*, ГСИКД „Његош”, свеска 41, децембар 1978. Павловић Ст. Коста, *Југословенско-британски односи 1941-1945, Паг Труфуновићеве владе према британским документима*, ГСИКД „Његош”, свеска 42, јун 1979. Павловић Ст. Коста, *Југословенско-британски односи 1941-1945. Први кораци Краља и Владе по доласку на Средњи исток (према британским изворима)*, ГСИКД „Његош”, свеска 46, јуна 1981. Ђуретић Веселин, *Влада на беспућу*, Београд 1983. Ђуретић Веселин, *Савезници и југословенска рајна драма – између националних и идеолошких изазова*, књ. 1-2, Београд 1985. Грол Милац, *Лондонски дневник*, Београд 1990. Константиновић Михаило, *Политика сјоразума: дневничке белешке 1939-1941: лондонске белешке 1944-1945*; Нови Сад 1998. Стефановски Мирјана, *Српска политичка емиграција у преуређењу Југославије 1941-1943*, Београд 1988.

потребу за информисањем. У игри су биле и информације и дезинформације и имале своју политичку функционализацију.

Влатко Мачек

Влатко Мачек, пред Други светски рат, репрезент хрватског политичког-националног корпуса и вођа најјаче странке (ХСС), потписник је споразума о стварању Бановине Хрватске 1939, као израз настојања решавања хрватског питања у Југославији, потом подпредседник нове југословенске владе након 27-мартовског преврата 1941. Након Априлског рата 1941. остао у земљи, а његово мјесто у југословенској Краљевској влади преузео Јурај Крњевић. За југословенску владу су информације о Мачеку биле од великог значаја. Оне су се очекивале и сматране су незаобилазним за стање у Хрватској. Информације су југословенској влади достављане преко југословенских дипломатских представника у Јерусалиму, Цариграду, Анкари, Каиру, Риму (Ватикану), Берну, Цириху, Мадриду, Лисабону, Стокхолму и Лондону.

Прве информације датирају од 16. априла 1941. када је Суботић из Лондона извјестио југословенску амбасаду у Анкари о вијестима које је, како каже, сазнао од Антони Идна (*Antony Eden*) да је Мачек задржан у Хрватској.² Потом је 13. маја 1941. југословенски конзул у Цариграду извјестио о ситуацији у Југославији на основу утисака Сима Милојевића који је допутовао из Београда и донео вијести да је Мачек конфиниран у Купинцу и да је држао говор у прилог Павелићу, за који Милојевић претпоставља да је изнуђен.³ Информације америчког новинара Сесила Брауна, са којим је контактирао југословенски војни изасланик у Анкари потпуковник Просен, а које је 16. маја 1941. прослиједила југословенска амбасада у Турској југословенском МИИ-у у Јерусалиму, говоре да је Мачек у Загребу гдје је дошао и Павелић.⁴ Слиједиле су нове информације из Турске и амбасадор Шуменковић је 5. јуна 1941. прослиједио вијести добијене од турског амбасадора

² АЈ, 103-65-288, Стр. Пов. Бр. 368; Исто: В. Krizman, *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943*, Zagreb 1981, стр. 98, док. бр. 2. У даљем тексту: Б. Кризман, н.д. *Документи о спољној политици СФРЈ 1941-1945*, Београд 1988, књ. 1, стр. 31-32.

³ АЈ, 103-84-32.

⁴ Амерички новинар дошао је у Југославију из Италије 4. априла 1941, био у хотелу „Српски Краљ” у Београду у тренутку њемачког бомбардовања, потом се повлачио из Београда у који се поново вратио; АЈ, 103-32-186, Пов. Бр. 750.

који је, док је био у Београду, сазнао од турског конзула у Загребу, да се Мачек налази у Купинцу и да је одбио немачку понуду за сарадњу.⁵ Извештај Пресбириа у Јерусалиму из јуна 1941. указује да Мачек није ухапшен већ је на свом имању гдје ужива пуну слободу (вијести агенције Д.Н.Б.).⁶

Вијести су стизале и са других страна. Из Лисабона је отправник послова Којић 3. јула 1941. извјештавао о доласку првака Југославије у стоном тенису, студента Владислава Хакснера, од кога потичу подаци да је Мачек био на имању у Купинцу и да су га Њемци ради сигурности одвели у Њемачку.⁷ Потом од 17. јула 1941. слиједи Мирошевићев извјештај из Рима југословенском МИП-у, да је Мачек на свом имању у Купинцу.⁸ Мирошевић је и у информацијама из јула 1941, које је Јуришић доставио из Берна, потврдио претходне вијести, додајући да је народ у Хрватској вјеран Мачеку који је на слободи, али конфиниран на свом имању на Купинцу.⁹

Којић је из Лисабона 30. јула 1941. прослиједио саслушање адвоката из Загреба др Луја Вајсмана (почасни уругвајски конзул у Београ-

⁵ Ljubo Boban, *Hrvatska u diplomatskim izveštajima izbegličke vlade 1941-1943*, Zagreb 1985, knj. 2, str. 23. У даљем тексту: Љ. Бобан, н.д.

⁶ АЈ, 103-138-483.

⁷ Допутовао је из Берлина под изговором међународне утакмице у Боливији и, како се у извјештају каже, располаже новчаним средствима и „не оставља утисак да је послат са каквим задатком” и да жели ступити у југословенску војску. На крају Којић додаје, да ће послати његово саслушање, питајући да ли да му одобри одлазак у Јужну Америку. На документу је Нинчићева рукописна биљешка да се слаже са његовим одласком. Саслушање Хакснера је обављено 4. јула и из Лисабона у Лондон прослеђено 7. јула 1941. године, а садржи податке: да је рођен у Сомбору и да је мојсијевске и реформаторске је вјероисповијести, да није служио војску и да је из Загреба кренуо 25. јуна; за стање у Загребу каже да влада велика несташница хране, да су власт преузеле усташе који врше хапшења Срба под пријетњом да напуште Хрватску, затим да су присталице Мачекове странке и Јевреје одводе у логоре, да су донијете уредбе о отпуштању чиновника православне вјероисповијести, да је незадовољство народа након Павелићеве понуде хрватске круне италијанском принцу, да је приликом путовања у Сплит видио огорченост народа према усташама, и да је путовао код зета у Ниш гдје је видио разарања од априлског бомбардовања, АЈ, 103-88-335, Пов. Бр. 234. Исто: АЈ, 103-160-582, Стр. Пов. Бр. 227.

⁸ АЈ, 103-27-174, Пов. Бр. 249. У посланство у Берну Пов. Бр. 716 одакле је 22. јула упућено у Лондон и у МИП-у евидентирано Пов. Бр. 5738 од 16. августа; Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 21-22. Извјештај је из Берна након доласка прослиједио Мирошевић.

⁹ А VII, ЕВ, к. 210, рег. бр. 56/2. Мирошевић Пов. Бр. 227. Јуришић Пов. Бр. 655.

ду), који је допутовао са супругом, доносећи вијести да се Мачек налази на имању у Купинцу под усташком стражом.¹⁰ Слиједе гласници нових вијести и од 14. августа 1941. је извјештај југословенског генералног конзула у Цириху Ђорђа Ђуричића, о стању у Хрватској на основу изјаве „Ј. Хрвата” из Ораховице да је Мачек, који је на свом имању у Купинцу под њемачком заштитом, против Павелића, додајући „Мачек се држи беспрекорно на старој ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ линији. Утицај Мачека, како они кажу, остао је непроменљив на хрватске сељаке и према мишљењу мојих информатора не треба придавати много важности што неке месне организације Х.С.Странке су се изјасниле за Павелића...Мачек се држи патриотски”.¹¹ Којић је из Лисабона 16. септембра 1941. проследио МИП-у у Лондон вијести о ситуацији у Југославији добијене од Леа Најбергера, грађевинског инжењера предузимача из Загреба, који је допутовао у Лисабон, за кога Којић на крају каже, да му информације треба примити „са приличном резервом”, а указивале су да је када су почели покољи у Хрватској, Мачек одведен у Берлин и да је на њега вршена пресија да преузме власт у Хрватској, што је он одбио.¹² Потом слиједи извјештај од 26. септембра 1941. Ника Мирошевића-Сорга упућен из Берна Момчилу Нинчићу: „Имао је ових дана случајну прилику да се сретне са једном виђеном личношћу из Загреба, Хрватом југословенске оријентације, од које је сазнао извесне детаље, који могу бити од користи. Име ове личности из појмљивих разлога за сада не треба помињати”, а вијести су говориле да је у Хрватској „највећи Југословен” Мачек.¹³

¹⁰ АЈ, 103-27-177, Пов. Бр. 307; Исто Љ. Бобан, н.д, књ.1, стр. 219-222. Исто: АЈ, 103-186-649. МИП је 23. септембра 1941. доставио Краљевској влади Вајсманове информације, ПОВ. Бр. 6458.

¹¹ Дошао је у Швајцарску са два Швајцарца који су дуго живјели у Хрватској. За овог Хрвата Ђуричић каже да га је прије рата познавао као објективног човека и да су добијене ове информације: да Њемци држе Павелића у својим рукама и да је уз Павелића 5-10% Хрвата, АЈ, 103-160-582, Пов. бр. 88; Исто: 103-29-182; Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 77-83.

¹² Нојбергер је тврдио да је вијести добио од Берислава Анђелиновића, од секретара југословенског МУП-а Фелера и адвоката Радице, брата Богдана Радице аташеа за штампу у Вашингтону; АЈ, 103-27-177, Пов. Бр. 492. А VII, ЕВ, к. 165А, рег. бр. 33/2. Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 222-224. Код Бобана за документ пише да је Пов. Бр. 402. Југословенски МИП је 29. септембра 1941. ове информације проследио Пред. министарског савјета (Цивилном кабинету). АЈ, 103-27-177, Пов. Бр. 6533.

¹³ АЈ, 103-160-582, Лично Стр. Повјерљиво; Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 52-54. Овај извјештај је југословенски МИП проследио Предсједништву Министарског Савјета 15. октобра 1941, Стр. Пов. бр. 46; АЈ, 103-5-54.

Генерал Илић извијестио је 4. новембра 1941. из Каира генерала Симовића о писању египатског листа „*Le Progre Ežipsijen*”, да је Недић издајник и сарадник Немаца, а Мачек је под полицијским надзором и интерниран је.¹⁴ Потом је 8. новембра 1941. Јуришић јављао из Берна, како је из поузданог извора сазнао, да је Мачек интерниран код Граца.¹⁵ Од 23. новембра 1941. је извјештај југословенског посланика при Светој столици, Николе Мирошевића-Сорга, упућен из Лисабона Момчилу Нинчићу: „Од веродостојног, нама пријатељски наклоњеног лица, које је напустило почетком овог месеца Југославију, добио сам, са молбом да не издам извор...Мачек био је ухапшен и држат четири дана у затвору. Морао је бити пуштен на слободу, јер су сељаци из околине Загреба обуставили сваки довоз хране у Загреб”.¹⁶ Из Лисабона су и вијести инжењера Бранка Шаин-Милетића од 14. децембра 1941. које говоре о Мачековом одвођењу из Купинца у Загреб.¹⁷ Хаџи-Ђорђевић је из Цариграда 13. децембра 1941. извијестио о доласку двојице Хрвата, студената браће Курта и Ханса Плана из Загреба. Њихове информације су говориле, како се каже, „чује се да је Мачек интерниран у Грацу”.¹⁸ Вијести истих информатора су прослијеђене и из Јерусалима 4. јануара 1942. када је конзулат извијестио, да су присталице др Мачека, да су југословенски оријентисани и да би требало да се Мачек налази у Грацу.¹⁹ Потом су од 6. фебруара 1942. информације Јуришића из Берна који је прослиједио Москателове вијести о терору и хапшењима у Хрватској, када је ухапшен и Мачек.²⁰ Затим су од 27. фебруара 1942. из Берна Јуришићеве вијести да се не зна тачно гдје је Мачек, али се претпоставља да је у некој вили код Загреба и да је под стражом.²¹ Од

¹⁴ АЈ, 103-12-98, Стр. Бр. 43 од 4. новембра 1941. Вијести су биле разлог за Илићеве ставове: „Како овакви натписи поред свих тенденција могу имати недогледне последице по српске ствари, то молим да се изда потребно наређење да се обрати већа пажња од стране надлежних приликом пропаганде”.

¹⁵ АЈ, 103-29-182.

¹⁶ Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 228-230.

¹⁷ АЈ, 103-27-177.

¹⁸ АЈ, 103-160-582, Пов. Бр. 634; Исто: Љ. Бобан, н.д. књ. 2, стр. 52.

¹⁹ Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 12-14, П. 2.

²⁰ АЈ, 103-59-277, Пов. бр. 22. У МИП-у 9. фебруара 1942, Пов. Бр. 601. Парафраза телеграма дате Пред. владе и Министру двора. Исто: Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 27.

²¹ АЈ, 103-29-182, Пов. бр. 231. У МИП-у ПОВ. Бр. 990 од 28. фебруара 1942. Парафраза телеграма достављене Пред. владе и Министру двора. Исто: Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 60-61.

2. марта 1942. слиједе вијести из Ватикана, прослеђене преко Берна, које су се односиле на предстојеће засиједање Хрватског сабора (доношење устава и избор краља), сукобе у Загребу између усташа и полиције, терору и тешком стању народа, нестанак Мачека који је био у Загребу као и то да се прича да је одведен у Њемачку.²² Посланик Којић је 12. марта 1942. из Лисабона прослиједио МИП-у саслушање Људевита Крауса, трговца из Београда, чији подаци говоре да је др Мачек био одведен у Грац, потом пуштен и да је под полицијском присмотром у Загребу.²³ Из марта 1942. су информације Марковића из Стокхолма о ситуацији у Југославији, на основу извештаја „госпође” која је након удаје задржала шведско држављанство и успјела да са сином напусти Југославију и допутује у Шведску. Тражила је анонимност због сигурности супруга који је остао у Београду и њене информације говоре да Павелић и усташе нису успјели да придобију хрватски народ, да је Мачек популарнији него икада и да је интерниран.²⁴

Слободан Јовановић је 19. марта 1942. захтијевао да се преко југословенског МИП-а пита посланство у Берну: „Молим проверите тачност вести о Мачеку”.²⁵ Потом су од 25. марта 1942. Јуришићеве информације из Берна упућене Слободану Јовановићу, да је Мачек „пуштен на слободу”, упућен на имање у Купинец гдје живи одвојено од породице и под стражом, да њемачки посланик покушава да га придобије, али он одлучно одбија сарадњу са Њемцима, те да је пуштен на молбу 25 народних посланика ХСС-а.²⁶ У каснијим информацијама о Мачеку, које је Јуришић из Берна упутио 10. априла 1942, каже се на основу „поузданог извора”, да је Мачек тешко болестан и да је на самрти у Купинцу због чега је и пуштен кући, да је „изгледа у затвору

²² АЈ, 103-59-277, Пов. бр. 55. У МИП-у Пов. Бр. 1030 од 3. марта 1942. Парафразе достављене Пред. владе и Министру двора. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 27-28.

²³ АЈ, 103-160-582, Пов. Бр. 247. Исто: А VII, ЕВ, дјеловодни протокол Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије, Пов. Бр. 205 од 26. марта 1942. где се види да је реферисано предсједнику Јовановићу. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 235-239, гдје је искориштен дио који се односи само на Хрватску.

²⁴ А VII, ЕВ, к. 163, рег. бр. 70/1-2, Стр. Пов. Бр. 29. Исто: АЈ, 103-30-183; Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 265-270. Дат дио извештаја који се односи на прилике у Хрватској, из архиве је Рудолфа Бићаница и ријеч је о извјештају који је Слободан Јовановић доставио Јурају Крњевићу.

²⁵ АЈ, 103-5-54.

²⁶ АЈ, 103-29-182, Пов. бр. 339. У МИП-у ПОВ. Бр. 1536 од 26. марта 1942. Парафразе телеграма достављене Пред. владе и Министру двора. Исто: АЈ, 103-5-54.

трован'' - што саопштава са резервом и да је замолио Москатела у Риму да провјери ове информације.²⁷

Од 2. априла 1942. датира допис кога је евидентирао шеф Војног кабинета Живан Кнежевић, а ријеч је о писму министру двора Радоју Кнежевићу, са биљешком Живана Кнежевића: „Ово писмо је г. Нико Бартуловић из Сплита, упутио Министру двора г. Радоју Кнежевићу''. Подаци указују да су у Хрватској били доминантни мачековци и да пружају пасиван отпор који треба да буде „кичма'' сутрашњег отпора и да је Мачек „строго чуван'' у једној вили код Загреба.²⁸ Од 20. априла 1942. је информација из Берна добијена од посланства при Светој столици, да је Мачек најприје премјештен из Загреба у Винуцу, да се налази у селу Јакобље код Суботице, гдје је како се каже: „У једној великој сеоцкој кући, где му је дозвољено да се бави економијом, али да је он и сељаци који му помажу изолован. Породица пак његова налази се у Купинцу''.²⁹ Вијести „пријатеља из Љубљане'', прослијеђене из Берна (Јуришић) 23. априла 1942. указују да је на Мачека вршен терор да уђе у сабор.³⁰ Слиједе нове вијести које је 4. маја 1942, Хаџи-Ђорђевић из Цариграда упутио МИП-у о доласку, како се каже „ под видом трговине'' Златка Фркића, који је саопштио да је Мачек болестан, интерниран у околину Загреба, а не у Купинца.³¹

Слободан Јовановић је 11. јуна 1942. доставио министрима, МИП-у и команди трупа у Каиру, вијести о стању у земљи по подацима које је априла 1942. донио у Цариград Хрват, бивши морнарички официр, где се за Мачека каже, да је „интерниран у један стари замак у околини Граца''.³²

Перићев извештај из Цариграда (Стр. Пов. Бр. 142) има наставак упућен министру војске, морнарице и ваздухопловства („ОБ'') са подацима које је из Југославије донио „повереник 99'', који о Мачековој

²⁷ АЈ, 103-5-54. Лондон 13. априла 1942. гдје је и белешка: „Видео г. Председник. Саопштено г. Крњевићу''.

²⁸ А VII, ЕВ, к. 165А, рег. бр. 8/2.

²⁹ АЈ, 103-5-54. У акта заведено 24. априла 1942. уз белешку „Видео г. Председник и видео г. Крњевић''.

³⁰ АЈ, 103-29-182, Стр. Пов. бр. 464. У МИП-у ПОВ. Бр. 2169 од 24. априла 1942. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 62.

³¹ АЈ, 103-32-187, Пов. бр. 204. У МИП-у ПОВ. Бр. 2422 од 5. маја 1942. Парафразе телеграма дате Пред. владе и Министру двора. Исто: А VII, ЕВ, к. 275, рег. бр. 6/2. У југословенској влади ПОВ. В.К.Бр. 617 од 8. маја 1942. Исто: А VII, Ча, к. 275, рег. бр. 6/2.

³² А VII, ЕВ, к. 164, рег. бр. 3/1-(340-368), Стр. Пов.В.К.Бр. 533.

организацији каже: да се оживљава, да их четници не прихватају због ранијег држања и они одлазе у партизане, да је најјачи аргумент мачековаца против Павелића окупација Далмације од стране Италијана, да осуђују злочине над Србима и кажу да је то „усташко” и „поповско” дјело, да је Мачек био интерниран код Граца, потом се разболио, био на лијечењу у Бечу и враћен је у Купинац, гдје је под надзором.³³ Потом су од 15. јуна 1942. информације посланства при Светој столици (Коста Цукић) упућене југословенском МИП-у о приликама у Хрватској, у којима су подаци од 10. јуна 1942. и говоре о Мачковом кућном притвору на имању у Купинцу и да се у Мачеку види спас.³⁴ Пуковник Ракић је 22. јуна 1942. писао делегату Краљевске владе за пропаганду о стању у земљи, да је Мачек био у Грацу и Бечу, а сада је у Купинцу врло болестан и да Мачековци врше саботаже у земљи.³⁵

Од 18. јула 1942. потичу вијести из Загреба, које су приспјеле преко Италије, да се поправило здравље др Мачека и да је на имању у Купинцу.³⁶ Из јула 1942. су извештаји о стању у Југославији (хрватско подручје) до 1. јуна: да је Мачек под усташком стражом у Купинцу, да су га посјетили љекари, да се опоравио и доброг је здравља.³⁷ Извештај Станислава Рапотеца с почетка августа 1942. о боравку у Југославији указује на интернацију Мачека у Купинац, његово лоше здравствено стање и поред свега, расту његовог ауторитета.³⁸ Потом је 12. септембра

³³ А VII, EV, к. 165А, рег. бр. 4/3, Стр. Пов. Бр. 150. У влади Стр. Пов. В.К. Бр. 758 од 23. августа 1942. Извјештај достављен потпред. Крњевићу и Креку, министрима двора, МИП-а Нинчићу, правде Гавриловићу, саобраћаја Гролу и посланику Фотићу. Исто: А VII, EV, к. 174, рег. бр. 34/1, бр. 758 од 23. августа 1942. Овај извјештај Слободан Јовановић је 23. августа 1942. доставио Нинчићу, са образложењем да је од „једног лица” које је изашло из Југославије 29. маја 1942; АЈ, 103-160-582, Стр. Пов.В.К.Бр. 758.

³⁴ АЈ, EV, грађа преузета из архива СМИП-а, МИП, фасцикла 6, Пов. Бр. 193. У МИП-у Пов. Бр. 3894 од 16. јула 1942. потом 22. јула 1942. упућено влади (Пов. Бр. 1131) цивилном и војном кабинету, Крњевићу и Шубашићу. Исто: АЈ, EV, грађа преузета из архива СМИП-а, Председништво Мин. Савета, фасцикла 3. Исто: АЈ, EV, грађа преузета из архива СМИП-а, Посланства Краљевине Југославије у Лисабону и Ватикану, фасцикла 3.

³⁵ А VII, EV, к. 38, рег. бр. 13/3, стр.Об.О.бр. 98.

³⁶ АЈ, 103-5-54. Исто: АЈ, 103-27-174.

³⁷ А VII, EV, к. 172, рег. бр. 8/2, Стр. Пов.В.К.Бр. 648 од 17. јула 1942.

³⁸ Љубо Бобан, н.д. књ. 2, стр. 54-71. Извјештај му је, како каже, уступио Станислав Рапотец посредовањем Јоза Томашевића. Нешто касније (28. августа 1942.), Слободан Јовановић је доставио Министру просвјете Милошу Трифуновићу извјештај Станислава Рапотеца; А VII, EV, к. 164, рег. бр. 2/1-(51-58), Стр. Пов. В.К.Бр. 749.

1942. Ђуричић извјестио МИП о доласку два Хрвата чија се имена не саопштавају с обзиром да конзулат нема шифру, да су посјетили конзулат и саопштили да је Мачек ухапшен и затваран, да је сада у Купинац под стражом, додајући на крају, да су ова лица као информатори учинила на њега добар утисак, али да ипак, с обзиром на ратно вријеме, „ове информације доставља са резервом”.³⁹

Војни изасланик Банковић је из Анкаре 18. септембра 1942. извјештавао Каиру о преписци чиновника МИП-а Гажија са братом у Загребу и на писмо које се даје у прилогу, а које је из Југославије упућено некоме од Хрвата у влади (Банковић претпоставља Крњевићу). Подаци у писму указују на заточеништво „Председника” (мисли се на Мачека) у Купинцу, али да је и даље јак Мачеков ауторитет у народу.⁴⁰ Слиједи информације из Шведске 23. септембра 1942. које су забелешка Крста Јандријевића, упућена Авакумовићу о сусрету са Иваном Колаком, бившим секретаром кабинета др Влатка Мачека. Информације говоре, да су се срели у Стокхолму, а од њега је сазнао да је хрватски народ из Мачека који је интерниран на свом имању.⁴¹ Затим је занимљиво, од 28. септембра 1942, Авакумовићев извјештај из Стокхолма о писању листа „*AFTONTIDINGEN*” о вијестима из Лондона, о хапшењу 17 виђених чланова ХСС пошто је Мачек, који се већ одавно налази у затвору, одбио сарадњу са Њемцима.⁴² Истог 28. септембра 1942. Никола Москатело је из Ватикана доставио МИП-у извјештај о приликама у Загребу и Хрватској, да Њемци нијесу успјели да наговоре Мачека да учествује у власти и да је Мачек изолован у Купинцу.⁴³ Сјутрадан, 29. септембра 1942. Авакумовић извјештава МИП-у о чланку објављеном у листу „*SVDSVENSKA DAGBLADET SNALLPOSTEN*” у Малмеу, да се прво чуло да је Мачек мртав, да су потом стигле вијести из Берлина да је Мачек под строгим полицијским надзором, да су Швеђани који су допутовали из Хрватске са увјерењем да је немогуће

³⁹ АЈ, 103-29-182, Пов. бр. 226. У МИП-у ПОВ. Бр. 5440 од 3. октобра 1942. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 119-121.

⁴⁰ А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 49/2, Пов. Бр. 457. Исто: А VII, ЕВ, к. 174, рег. бр. 34/1, бр. 914 од 24. октобра 1942.

⁴¹ Б. Кризман, н.д, стр. 400-402, док. бр. 211. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 271-273. Ову забелешку, преточену у извјештај, Авакумовић је 29. септембра 1942. проследио југословенском МИП-у у Лондону, а као разлог Колаковог путовања у Финску наведено је уређивање неких неправилности у раду хрватског посланства. АЈ, 103-177-620, Пов. Бр. 343. У МИП-у 23. октобра 1942, Пов. Бр. 5872.

⁴² АЈ, 103-30-184, Пов. Бр. 313. Исто: А VII, ЕВ, к. 229, рег. бр. 14/4.

⁴³ АЈ, 103-27-174, Пов. бр. 292. У МИП-у Пов. Бр. 408 од 21. јануара 1943.

поновно уједињени са Србијом, да су присутне италијанско-хрватске супротности, да је Мачек увијек био против насиља, да има „још увек нечувено велики утицај у својој земљи”, те на крају Авакумовић пише да је чланак, као и претходне информације из извјештаја Пов.Бр. 255 од 17. августа редакцијама предала Швеђанка удата за Загребчанина и њено ће се име накнадно доставити.⁴⁴ Авакумовић је из Стокхолма 8. новембра 1942. извјестио министра Нинчић: указујући да је раније, почетком новембра, послат извјештај о економским приликама у НДХ, а у овом извјештају се достављају подаци о политичким приликама. Даље се каже, да подаци потичу углавном из причања шведских путника из Хрватске, извјештаја шведских дипломатских представника у Централној Европи и од шведског конзула у Загребу, те да су добијени преко трећег лица, не као цјелина, већ фрагментарно, а подаци указују да је међу Хрватима највећи политички ауторитет Мачек, да је сељаштво 90/100% за Мачека, да је Мачек у Купинцу под стражом 65 усташа, да је контакт са њим немогућ и да су му одузети радио и новине⁴⁵

Од 10. новембра 1942. датира Перићев допис из Цариграда, са подацима „из сигурног извора”: „Мачеку понудили да ступи у владу. Он је поставио следеће услове: да се Хрвати повуку са Руског фронта и да се Хрватска окупира исто као Србија”.⁴⁶ Потом слиједе вијести од 21. новембра 1942. Москатела из Ватикана, који је прослиједио извештај „Живка Антића” југословенском МИП-у о стању у земљи, с молбом да се достави министрима Бањанину, Будисављевићу, Божи Марковићу: да је хрватски народ 90/100% за Мачека, да је Мачек заточен у Купинцу и да није могућ контакт са њим.⁴⁷ На телеграм Кнежевића из Цариграда новембра 1942, надовезује се нови од 4. децембра 1942, о Мандекићу који је дошао у Турску једном свом пријатељу и изнео следеће: да је Мачек „доследан наследник Стјепана Радића”, није напустио земљу, слободно се шета по Загребу и Павелићев је

⁴⁴ АЈ, 103-5-54, Пов.Бр. 316.

⁴⁵ АЈ, 103-158-574, Стр. Пов. Бр. 146. АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, Пред. Министарског Савјета, фасцикла 3, Стр. Пов.Бр. 146. У МИП-у ПОВ.Бр. 7088. У влади Пов.Бр. 2400 од 14. децембра 1942.

⁴⁶ А VII, ЕВ, к. 173, рег. бр. 9/5, Стр. Пов. Бр. 352. У влади Пов.В.К.Бр. 1993 од 14. новембра 1942.

⁴⁷ АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, Министарство иностраних послова, фасцикла 6, Пов. Бр. 341. У МИП-у Пов. Бр. 6920 одакле је 12. децембра 1942. достављено влади гдје је заведено 14. децембра 18942. Пов. Бр. 2399. Једна копију извјештаја посланство је доставило Јурају Крњевићу. АЈ, 103-177-620. У МИП-у ПОВ. Бр. 6751 од 27. новембра 1942. Парафраза телеграма дате пред. владе и министру двора.

једномишљеник по питању хрватске независности и да не треба идентификовати Хрватску и хрватски народ са Павелићем.⁴⁸

Пуковник Стропник, из Војне југословенске мисије у Јерусалиму 10. децембра 1942. извијестио је команду Југословенских трупа о саслушању 16. новембра 1942. Емерика Белена: да је у Турску дошао са италијанским пасошом, којег је добио у Бечу, на питања о ХСС каже да је вођство стрпано у затвор, да су касније пуштени из затвора, али да не зна што је са Мачеком.⁴⁹ Слиједи од 17. децембра 1942. Перићев извјештај војном изасланику у Анкари, добијен „из сигурног извора” о стању у Хрватској и Славонији: да је 14. децембра стигао, како се каже, „наш човек” и донио извјештај да Мачек није интерниран, да је на свом имању и добро се држи, да је одбио улазак у владу и пристао само уз услове да Мађари и Италијани напуште окупирану територију, да се Павелић уклони и усташки покрет ликвидира и да се њему препушти унутрашња управа, те да су се ти преговори Мачека са Њемцима завршили без резултата.⁵⁰

Од 15. јануара 1943. су вијести Миловановића упућене Слободану Јовановићу о доласку Ковелика, бившег чиновника пољског конзулата у Загребу, који је донио информације које је предочио писару Милетићу, да су прије доласка Павелића Њемци у загребачком хотелу „Милинов” интернирали Мачека и са њим преговарали без резултата, да је утицај Мачека велики и након настојања Њемаца да га приволе на сарадњу да је био затворен у Јасеновцу, потом у Купинцу, гдје је под сталном стражом, да су Њемци наставили са покушајима да га убиједе на сарадњу, да га у Купинцу чува око 150. људи и под строгом је контролом, да се ХСС боји да га не убију партизани, да је онемогућено одржавање везе са Мачеком, да је неко вријеме био болестан.⁵¹ Слиједи

⁴⁸ АЈ, 103-177-620. У МИП-у Стр. ПОВ. Бр. 593 од 9. децембра 1942. Парафразе дате пред. владе и министру двора. У вијестима које је 25. новембра 1942. из Цариграда Кнежевић доставио министру Нинчићу „лично” и „строго поверљиво” о доласку групе усташких новинара и да им је на челу шеф одсека за Балкан Пресбиороа у Загребу Винко Мандекић, „познати усташа” у вријеме атентата у Марсељу; АЈ, 103-177-620. У МИП-у ПОВ. Бр. 6751 од 27. новембра 1942. Парафразе телеграма дате пред. владе и министру двора.

⁴⁹ А VII, ЕВ, к. 166, рег. бр. 4/6, Пов. Бр. 2490. Исто: А VII, ЕВ, к. 179Е, рег. бр. 41/2.

⁵⁰ АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМПП-а, Министарство војске, морнарице и ваздухопловства, фасцикла 10, Стр. Пов. Бр. 428/И. У Анкари код војног изасланика, Стр. Пов. Бр. 15 од 13. јануара 1942. Исто: А VII, ЕВ, к. 9, рег. бр. 38/6. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 2, стр. 79-83.

⁵¹ АЈ, 103-160-582, Стр. Пов. Бр. 67. У МИП-у ПОВ. Бр. 520 од 26. јануара 1943. Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 249-256.

18. фебруара 1943. Јуришићев извјештај из Берна упућен „лично за Министра” Нинчића, према вијестима добијеним из Загреба, да је Мачек интерниран у Тушканцу.⁵² Од 18. марта 1943. су Јуришићеве вијести из Берна, „лично” за Слободана Јовановића, да се од чланова хрватске трговачке делегације, која је боравила у Берну сазнало: да Павелић и усташе више немају власти у земљи и да Њемци држе сву власт, да је између домобрана и усташа велика неслога, да је народ 90% за Мачека који је интерниран и Њемци га штите од усташа, да је последице њега најпопуларнији Кошутих, али да углед имају и Крњевич и Шутеј.⁵³

Од 24. марта 1943. је Перићев допис војном изасланику у Анкари да је 19. марта 1943. дошао Мачеков курир „Љубљански” који је у децембру 1942. однио писмо Мачеку и донио вијести: да је Кошутих захвалио на писму и рекао да је Мачек у Купинцу, да је добро чуван од стране усташа и Њемаца и да је „Љубљанског” пред одлазак за Турску примио Кошутих и рекао му да је Мачек сада у Загребу у Горњем Граду и да се са њим не може доћи у никакав контакт, те да је Кошутих саопштио да није тачно да су Њемци нудили Мачеку да састави владу и да је он одбио.⁵⁴ Од 14. маја 1943. је Перићев извештај Министарству

⁵² АЈ, 103-29-182, Стр. Пов. Бр. 251. У МИП-у ПОВ. Бр. 1071 од 19. фебруара 1943. Парафраза телеграма достављене пред. владе и министру двора. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 71-72.

⁵³ АЈ, 103-29-182, Пов. бр. 392. У МИП-у ПОВ. Бр. 1648 од 19. марта 1943. Парафраза телеграма дате пред. владе и мин. двора.

⁵⁴ Да је тада однио двије фотографисане копије писма, да није могао доћи у непосредну везу са њим јер је строго чуван и да је др Франгешу саопштио да има нешто за Мачека; да га је Франгеш довео у везу са инж. Кошутихем преко његове жене која је кћерка Стјепана Радића; да се потом „Љубљански” састао са Кошутихем у његовом стану и предао му писмо; да је навео да ће предаја писма бити потврђена преко радио Лондона поруком „Из председништва владе одобравају сарадњу на Плавом Јадрану”; да му је око куће дозвољена шетња на остојању од око три километра; да му је забрањено да прима ма кога сем личног љекара и професора своје ћеце и да му је управо професор уручио писмо; да је по изјави Кошутиха Мачек задовољан и да се захвалио влади; да Кошутих тврди да он заступа Мачека као председник ХСС-а; да је Павелић рекао да је то учињено јер му је пријетила опасност од партизана који су га хтјели отети; да Кошутих не може ништа писмено послати јер постоји опасност од усташа; да је у погледу одговора на писмо Кошутих поручио да је ХСС потпуно организована и да ради тајно, да имају везе са домобранима, да им не треба слати новац јер је то опасно, да партизанска акција не представља никакву опасност јер су малобројни, АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, Министарство војске, морнарице и ваздухопловства, фасцикла 10, Стр. Пов. Бр. 201. Код војног изасланика у Анкари Стр. Пов. Бр. 71 од 24. маја 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 179Д, рег. бр. 34/3, Стр. Пов. Бр. 201. У штаб команде југословенских трупа у Каиру Об.О.Бр. 2524 од 3. априла 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 38/3. Исто: А VII, ЕВ, к. 9, рег. бр. 38/6.

војном у Лондону о стању у Хрватској, да подаци из сигурног извора од професора Загребачког универзитета припадника ХСС-а указују: да је Мачек пуштен из интернације и да је на имању у Купинцу гдје га могу посјеђивати поједини пријатељи да му је опао политички углед али је ипак „најјачи у Хрватској”, а да је стварни председник странке Кошутих.⁵⁵ Слиједи нове вијести од 18. маја 1943. које је Периће упутио у Лондон, о доласку загребачког професора Ивана Рајтера, који је изјавио да мачековци немају везе са партизанима и да је Мачек пуштен кући у Купинац.⁵⁶ Из Цариграда су Кнежевићеве вести из маја 1943.: „Сазнао сам да се Мачек сада налази у Грацу, где се лечи и слободно креће по вароши”.⁵⁷

Од 16. јуна 1943. је допис Министарства војске (начелник „ђенералштабног” одјељења пуковник Миодраг Ракић) МИП-у и Дирекцији за информативну службу да се према вијестима из НДХ, због савезничких успјеха, шири се увјерење, не само у народу већ и код усташа, о неминовној побједи Савезника, да је Мачек пуштен из интернације да се налази у Купинцу и да у странци његове послове обавља инжењер Кошутих.⁵⁸ Од 18. јуна 1943, потичу Авакумовићеве информације упућене Слободану Јовановићу са вијестима добијеним од „странца који годинама живи у Загребу”, да је ријеч о зрелом и озбиљном човеку који се нарочито не интересује за политику, да Аваку-

⁵⁵ А VII, ЕВ, к. 179Г, рег. бр. 34/2, Стр. Пов. Бр. 282. Исто: А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 52/3. Извјештај Војном изасланику у Анкари. Исто: А VII, ЕВ, к. 25, рег. бр. 22/1, Стр. Пов. Бр. 282. У министарству војном Пов.Б.Бр. 1404 од 23. јуна 1943. Исто: АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, Министарство војске, морнарице и ваздухоловства, фасцикла 10, Стр. Пов. Бр. 282. Код Војног изасланика у Анкари Стр. Пов. Бр. 80 од 24. маја 1943. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ 2, стр. 107-111. Исто: А VII, ЕВ, к. 179, рег. бр. 5/1.

⁵⁶ А VII, ЕВ, к. 25, рег. бр. 26/1, Стр. Пов. Бр. 285. У Министарству војске, морнарице и ваздухоловства Стр. Пов. Бр. 465. Исто: А VII, ЕВ, к. 165, рег. бр. 2/1, Стр. Пов. Бр. 285. Ове вијести од 20. маја 1943. Ракић (Министарство војске) је проследио МИП-у, на основу вијести добијених из Цариграда: „Из Загреба дошао професор универзитета Иван Рајтер, враћа се натраг. Изјављује: Мачековци немају везе са партизанима...Мачек пуштен кући у Купинац”; АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, МИП, фасцикла 8, Стр. Пов. дј. Бр. 465. У МИП-у ПОВ. Бр. 2993 од 26. маја 1943. На документу је рукописна белешка да је видио Предсједник и да је тражио да се о овом обавијести Крњевић. Исто: А VII, ЕВ, к. 25. рег. бр. 26/1, Стр. Пов. дј.Бр. 465. Исто: АЈ, 103-160-582.

⁵⁷ АЈ, 103-5-56.

⁵⁸ А VII, ЕВ, к. 7, рег. бр. 23/2, Пов.дј.Бр. 1406. Исто: АЈ, 103-33-189. У МИП-у ПОВ. Бр. 3579 од 22. јуна 1943. Исто: Љ. Бобан, н.д, Загреб 1988, књ. 2, стр. 168-170.

мовић са њим није разговарао непосредно и да своја сазнања „црпи из загребачких кругова”. Вијести су указивале да је по подацима лекара др Локхара, др Мачек на свом имању у Купинцу, гдје му се забрањује сваки контакт и да у народу има велики углед.⁵⁹ Слиједи Перићев извештај од 24. јуна 1943. о доласку повјереника из Хрватске са вијестима: да је Мачек на свом имању под строгим контролом усташа и да му је „попустила популарност”, али се и даље сматра вођом хрватског народа, да је Мачек одлучно против комунизма и да је Мачек 100% за Енглезе.⁶⁰ Касније вијести о одласку „повереника” који је донио нове вијести из Хрватске, како је 26. јуна 1943. Перић информисао (проследио Луковић као наставак предходних информација Стр. Пов. Бр. 282), указују: да је дошао „повереник из Загреба” и донио поруку од вођства Мачекове странке коју му је предао проф. Томашић, да је Мачек 100% за Енглезе.⁶¹ Пуковник Путник (Штаб Команде Југословенских трупа) био је аутор ширег елабората од 22. јула 1943. који је упутио Министру војске, морнарице и ваздухопловства у Лондон, а који се односио на рад и дјелатност Перића у Царграду. Анализирао је извештаје које добија из Цариграда од Перића и за које каже да су препуни нелогичности, нетачности, конфузије и тенденциозности, који не би имали толико нежељеног утицаја у „нашој” оцени догађаја, него много више у савезничким обавјештајним службама са којима Перић сарађује у Цариграду, који шаљу своје извештаје својим централама, због чега може доћи до забуне. Истичу се нелогичности везане за Мачека који је био у Купинцу под строгим контролом усташа, потом се додаје да је популаран, да је Мачек против комунизма, да је ХСС

⁵⁹ АЈ, 103-6-58, Стр. Пов. Бр. 40. Исто: Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 277-283.

⁶⁰ АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМПП-а, Министарство војске, морнарице и ваздухопловства, фасцикла 10, Стр. Пов. Бр. 344. Упућено војном изасланику у Анкари где је заведено Стр. Пов. Бр. 111. Исто: Љ. Бобан, н.д. књ. 2, стр. 125-133. Исто: А VII, ЕВ, к. 9, рег. бр. 38/6, Стр. пов. Бр. 344. По пријему заведено бр. 583 од 14. јула 1943. и достављено МИП-у, влади и Дирекцији за информације. Исто: А VII, ЕВ, к. 193, рег. бр. 4/5, Стр. Пов. Бр. 282. Исто: А VII, ЕВ, к. 25, рег. бр. 35/1, Стр. Пов. Бр. 344 од 24. јуна 1943. У војном Министарству Стр. Пов. Ђ.Бр. 583 од 14. јула 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 179Г, рег. бр. 16/5. Исто: А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 9/4.

⁶¹ А VII, ЕВ, к. 29Г, рег. бр. 15/4, Стр. Пов. Бр. 341. У министарству војном у Лондону, Стр. Пов. Ђ.Бр. 552 од 28. јула 1943. Дио извештаја у сигнатури: А VII, ЕВ, к. 52II, рег. бр. 45/6. У команди у Каиру 26. јуна 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 29Г, рег. бр. 42/3, Стр. Пов. Бр. 341. У команди у Каиру Стр. Об.О.Бр. 816 од 28. јуна 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 9, рег. бр. 38/6, Стр. Пов. Бр. 341. По пријему заведено бр. 552 од 29. јуна 1943.

најпопуларнија у Хрватској, да је проф. Томашић у тијесним везама са домобранством са којим одржава везе преко пуковника Бабића, да је Мачек 100% за Енглезе, да је Мачек „најјачи човек” у Хрватској, да Мачек није интерниран и да је био у Загребу у хотелу „Експланад”, да Мачека чувају Њемци од усташа.⁶² Перић је и касније 12. септембра 1942. информисао о вијестима из Хрватске: да је 5. септембра допутовао повереник из Загреба и донио информације да је Кошутић по повјеренику поручио да ХСС нема везе са партизанима, нити их жели имати и да су партизани летком осудили на смрт Мачека, Кошутића и Бићанића.⁶³

Југословенско министарство иностраних послова 12. јула 1943. доставило је Краљевској влади, канцеларији краља и Министарству бојном два извјештаја посланства при Светој столици (Пов.бр. 210 од 21. маја) које је „поднео домобрански официр чије је име непознато” под насловом „Политичке прилике, развој и струјања у Хрватској” гдје се каже да је и поред свега, ХСС најјача странка, да је то исто и затворени Мачек и да се сазнало да је Мачек повјерио др Смољану акцију за проналажење „базе сарадње” са партизанима.⁶⁴ Потом је услједио од 15. јула 1943. Авакумовићев извештај из Шведске упућен министру иностраних послова Милану Гролу, о доласку сина бившег посланика у Шведској, Федора Стражњицког, који каже да је Мачек интерниран и да се налази у Загребу у вили на Тушканцу.⁶⁵ Затим су од 27. јула 1943. стигле вијести Министарства војног југословенском МИП-у, о информацијама од 24. јуна, да је Мачек одлучно против комуниста, да организација ХСС-а постоји и даље, да је лош положај Павелићевог режима у Хрватској и о превирањима у домобранству.⁶⁶

⁶² А VII, ЕВ, к. 25, рег. бр. 19/3, Об.О.Бр. 860. У Министарству војном Стр. Пов.Ћ.Об. Бр. 632 од 3. октобра 1943. Исто: VII, ЕВ, к. 25, рег. бр. 50/1. Путник је и 29. јула 1943. писао (Стр. Об.О.Бр. 873) Министру војске морнарице и ваздухопловства о контрадикторном раду Перића понављајући предходне ставове; А VII, ЕВ, к. 29Б, рег. бр. 3/1.

⁶³ А VII, ЕВ, к. 9, рег. бр. 38/6, Стр. Пов. Бр. 456. По пријему заведено бр. 758 од 11. октобра 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 32/4, Стр. Пов. Бр. 456. Исто: А VII, ЕВ, к. 179Х, рег. бр. 21/3, Стр. Пов. Бр. 456. Упућено министарству војном. Исто: АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, Министарство војске, морнарице и ваздухопловства, фасцикла 10, Стр. Пов. Бр. 456. Упућено Војном изасланику у Анкари Стр. Пов. Бр. 164 од 29. септембра 1943.

⁶⁴ АЈ, 103-5-56, Пов.бр. 3930. У влади Пов.Бр. 2251 од 14. јула 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 179, рег. бр. 5/1.

⁶⁵ АЈ, 103-6-58, Стр. Пов. Бр. 46. Исто: Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 285-286.

⁶⁶ АЈ, 103-33-189, Стр. Пов.Ћ.Бр. 583.

Слиједи вијести од 17. новембра 1943. а ријеч је о Јуришићевим информацијама из Берна, које је потпуковник Илија Михаић примио из „сигурног извора из Загреба“: да су мачековци развили активност за стварање што веће Хрватске у оквиру Југославије, да они буду мјеродаван фактор како би се спријечила српска одмазда, да у том циљу настоје придобити словеначке политичаре, католичку цркву у Хрватској и надбискупа Степинца, које су придобили, дио партизана од којих неки воде преговоре са надбискупом и циљ је да се на све начине умањи углед генерала Михаиловића коме се приписују великосрпске идеје, да су за ове циљеве послали људе са лажним именима у Швајцарску, да Мачек намјерава преговарати са Михаиловићем и Јуришић на крају тражи да се о овом извијести генерал Михаиловић.⁶⁷ Слиједи од 22. новембра 1943. Банковићев допис из Анкаре упућен команди у Каиру о доласку из Загреба у Турску, чиновника хрватске поштанске штедионице Надира Тескеречића, са циљем да турској влади поднесе предлог о оснивању поштанске штедионице у Турској. Од Тескеречића се сазнало да је Мачек изолован и чуван, а партија (ХСС) му је против усташа и Павелића, као и против покрета генерала Михаиловића, који се сматра чисто српским.⁶⁸

Из новембра 1943. је извјештај Авакумовића Министарству спољних послова о шведском новинару који је био у Загребу и који је донио следеће вијести: да је о Титовом партизанском покрету добио информације о снази која се креће од 60-80.000 бораца, да је Титов покрет од Италијана преузео оружје и постао је најактивнији, да будућност партизанског покрета зависи ко ће се искрцати у Југославији, а ако се „искрцају Англосаси“ дио ће напустити Тита, Хрвати прићи Мачеку, а Срби генералу Михаиловићу, док - ако у „инвазији учествују Руси“ - то ће ситуацију измијенити у корист Тита, да по непровјереним подацима генерал Михаиловић има подршку у српским крајевима Хрватске, да је могућ споразум између генерала Михаиловића и др Мачека ради обнове Југославије.⁶⁹

⁶⁷ А VII, ЕВ, к. 261, рег. бр. 48/6, Стр. пов. бр. 1663.

⁶⁸ А VII, ЕВ, к. 28, рег. бр. 1/2, Пов. Бр. 321. штаб команде у Каиру, Об. О. Бр. 3708 од 3. децембра 1943. Након приспијећа у Каиро, како на документу пише, ови подаци су достављени британској и америчкој обавјештајној служби, то јест бригадни генерал Раносовић их је проследио *Jonesu* и мајору *Roseu*.

⁶⁹ Љ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 308-310.

Вијести сријећемо и током наредне године. Од 5. априла 1944. су вијести Вишацког из Мадрида, упућене Пурићу у Лондон, да је од „информатора” сазнао, од Тичаца, да је Мачек на имању у Купинцу.⁷⁰ Од истог 5. априла 1944. је и писмо непознатог пошљаоца из Мадрида, достављено југословенској амбасади у Лондону, на основу посредних вијести добијених од др Тичаца, о др Влатку Мачеку и његовој странци: да се др Мачек са породицим налази на свом имању у Купинцу, да га чувају Немци и усташе и да приступ до њега имају само они којима то Гестапо допушти, да је политички став Мачека након уступања Далмације Италији био одбијање сваке могућности о преузимању власти, да је Каше сондирао терен код Мачека о могућем његовом ангажовању и да непосредних разговора није било, да Мачек сада стоји на једном федеративном уређењу Југославије и да игра на „енглеску карту” и, на крају, указује на струје у ХСС по питању Тита и партизана.⁷¹ Потом су од 8. априла 1944. вијести Јуришића лично за председника Министарског савјета да су од војводе Јевђевића добијене сљедеће информације: „Доктор Мачек био је пре кратког времена у Бечу, где је провео десет дана. Немци му сугеришу преселити се у Беч због личне безбедности, док у ствари би хтели придобити га за борбу против комуниста”, а даље се додаје да је ХСС која је у комунистима видела један хрватски покрет сада променила став, да су пропали преговори између ХСС и Павелића јер Павелић није пристао на ликвидирање усташа, да у Хрватској све више јача струја генерала Прпића која је оријентисана ка Мачеку.⁷²

Вијести о Мачеку указују да се налази на разним мјестима у земљи или иностранству. Од мјеста у земљи помињу се оквирно Хрватска, Загреб, вила код Загреба или дио Загреба (Тушканац), на имање у Купинцу и село код Суботице, док се о боравку ван Југославије помињу Немачка (Берлин) и Аустрија (Грац и Беч). Најчешће се помиње боравак на имању у Купинцу или, како се каже, „на свом имању”. Појединости говоре да је ухапшен, затворен, конфиниран, интерниран, у кућном притвору, изолован, да је добро чуван, да је под њемачком заштитом, да је под усташком стражом, да се незна ништа о њему, да

⁷⁰ АЈ, 103-6-61. Вишацки је 2. априла 1944. извијестио из Мадрида да је у Мадрид допутовао др Тичац, како се каже, „десна рука Стражњицког у хрватском МИП-у”; АЈ, 103-6-61.

⁷¹ Б. Петрановић, н.д, стр. 319-320, Стр. Пов. Бр. 19/44-II-6.

⁷² А VII, ча, к. 277, рег. бр. 7/1, Стр. Пов.Бр. 365.

је на слободи, да је болестан или тешко болестан („на самрти”), да је на лијечењу, да се опоравио итд. Када је ријеч о политичким ставовима, да је изнуђена његова изјава 10. априла 1941. године, да је на страни власти у Хрватској, да је „највећи Југословен”, да је над њим вршен терор да уђе у Сабор, да му је на имању забрањен контакт са народом, да је, како се каже, „у њему спас”, да има јак ауторитет у народу, да је у затвору одбио понуђену сарадњу, да је одбио да ступи у владу или формира владу, да је досљедан наследник Стјепана Радића, да је народ 100% за њега, да нема везе са партизанима, да је од партизана у једном летку осуђен на смрт, да је одлучно против комуниста, да намјерава преговарати са Дражом Михаиловићем, да игра на „енглеску карту”, да је 100% за Енглезе итд. Овако поређане информације о политичким ставовима у вези са Влатком Мачеком су уједно и карактеристика њиховог хронолошког пристизања, што указује и на политичка кретања у земљи која су све више вођена рефлексом политичког престројавања.

Током рата Мачек је био интерниран на свом имању у Купинцу, потом ухапшен средином октобра 1941. и био затворен у Јасеновцу до марта 1942. (Павелић је говорио о „присилном боравку” у намери да га изолира од људи који одржавају везу са иностранством), пуштен и поново био под надзором у Купинацу, затим у Загребу (од 9. јануара до 9. марта 1943.), потом поново у Купинцу, онда у Загребу (у свом стану) од децембра 1943. до пред крај рата, када је избјегао из Југославије.⁷³

Јосип Броз Тито

Јосип Броз је био вођа устаничког покрета који је током рата истакао кандидатуру репрезентовања државе у међународним савезничким односима. Тиме је за југословенску Краљевску владу представљао највећу будућу опасност у борби за власт. Међутим, каснија политичка реалност је током 1944. утицала, уз британска насто-

⁷³ Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i NDH 1941-1945*, Zagreb 1978, стр. 195 и 278. Исто: Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska Seqačka Stranka*, Zagreb 1983, стр. 67 и 90. Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Musolinija*, Zagreb 1980, стр. 489. Maček Vladko, *In the Struggle for Freedom*, New York 1957.

⁷⁴ AJ, 103-32-187. У МИП-у ПОВ. Бр. 6700 28. септембра 1941.

јања, да предсједник владе Иван Шубашић уђе у компромис са Јосипом Брозом у циљу стварања заједничке владе.

Податке о устаничкој акцији у Југославији, о којој су све више стизале вијести, писао је 27. септембра 1941. Кнежевић из Цариграда, у извјештају који је Хаџи Ђорђевић прослиједио генералу Душану Симовићу, када је у устаничком покрету идентификовао више група: „Најјачу комунистичку групу води саветник совјетског посланства у Београду Лебедев. Оперишу око Шапца. Другу јаку групу води учитељ Ракић на Руднику; ова је углавном састављена од олоша и њена делатност је често само пљачкање”.⁷⁴ На ово се надовезује телеграм од 5. новембра 1941. године, који је Дража Михаиловић упутио Југословенској влади, да се „вођа комуниста под лажним именом Тито не може сматрати вођом отпора” и да су комунисти напали његове трупе.⁷⁵ Потом је амбасадор Шуменковић 21. новембра 1941. из Анкаре прослиједио министру Нинчићу информације добијене од Совјета, а односиле су се на личност вође устаничке акције у Југославији: „Совјетски амбасадор добио је телеграм од своје владе са одговором да Лебедев, бивши совјетски отправник послова у Београду, није у Југославији нити учествује у побуњеничкој акцији и као доказ наводи да је он одавно у Русији и да је сада у Кујбишеву”.⁷⁶ Подаци указују на југословенско обраћање совјетским представницима у Турској и добијени одговор да Лебедев није командант југословенских комуниста.

Конзул Хаџи-Ђорђевић је 25. новембра 1941. из Цариграда извијестио, да су, на основу писања листа „*Време*”, на челу, како се каже, „комунистичких банди” бивши народни посланици Миленко Бркић, Миленко Никшић и Вељко Чвркић.⁷⁷ Као што видимо информације говоре о различитим вођама комунистичког покрета. Слиједило је помињање других имена комунистичких вођа. Тако је 6. децембра 1941. Ђуричић из Цириха извијестио југословенски МИП о писању мађарског листа „*Magyar Nemzet*” у броју од 25. новембра 1941: да Недићеве снаге воде успјешну борбу са комунистима, да је министар Олћан посјетио епископа Николаја Велимировића и да је сликар Моша

⁷⁵ А VII, ЕВ, к. 171, рег. бр. 19/3. Исто: А VII, ЕВ, к. 348, рег. бр. 4/1.

⁷⁶ АЈ, 103-61-281, Пов. Бр. 1405; Исто: А VII, ЕВ, к. 1, рег. бр. 29/6; Исто: А VII, ЕВ, к. 174, рег. бр. 2/2, Пов. дјеловодни протокол; Исто: Б. Кризман, н.д, стр. 249, док. бр. 108.

⁷⁷ А VII, ЕВ, к. 1, рег. бр. 28/6, Пов. Бр. 610; Исто: к. 174, рег. бр. 2/2, Пов. дјеловодни протокол бр. 294 од 1. децембра 1941.

Пијаде постао „политички комесар српских комуниста”.⁷⁸ Потом је занимљиво од 28. јула 1942. допис Слободана Јовановића амбасадору Шуменковићу у Анкари којим доставља извјештај о стању у земљи који указује на долазак у Цариград 22. јуна, савјетника југословенског МИП-а у пензији Антуна Новчана, који је био у пратњи два гестаповца и који је донио вијести: да је „Ослободилачки фронт” у Словенији покрет против Њемаца и Италијана, да са генералом Михаиловићем „фронта” нема везе, али да то нијесу партизани под утицајем Москве, да им је на челу Кидрич и да их нападају клерикалци.⁷⁹ Затим се јављају нова имена комунистичких вођа. У том погледу важан је од 18. септембра 1942. Банковићев извештај из Анкаре упућен Каиру у коме указује на преписку чиновника МИП-а Гажија са братом у Загребу и на писмо које се даје у прилогу, које је из Југославије послато некоме од Хрвата у влади (Банковић претпоставља Крњевићу). Подаци у писму указују на партизанске снаге на чијем је челу госпићки адвокат Јаков Блажевић.⁸⁰ Посланство у Лисабону је 2. децембра 1942. евидентирало изјаву Антуна Кулендера коју је дао 15. новембра 1942: да је током боравка у Пешти сазнао да је „герилско-партизанска војска” састављена највише од Хрвата (60%), Срба (25%) и мало Муслимана и осталих и да су им вође „Моша Пијаде, Пап и капетан Марић (овај учествовао у шпанском рату)”.⁸¹ Од 4. јануара 1943. јесте и Авакумовићев извјештај из Стокхолма о писању новина о армијама које се такмиче да се боре у Југославији: Босанска крајина под вођством Косте Нађа (шпански борац) и да су хрватске герилске јединице у Бихаћу створиле владу која је под вођством Ивана Рибара.⁸²

Од 11. јуна 1942. је Јовановићев допис достављен министрима, МИП-у и Команди југословенских трупа у Каиру о стању у земљи, по подацима које је априла 1942. донио у Цариград Хрват, бивши морнарички официр: „Партизани раде солидарно (са) националним фронтом”. Зверства која им се подмећу преко новина да су извршили у

⁷⁸ АЈ, 103-29-182, Пов. Бр. 151.

⁷⁹ А VII, ЕВ, к. 279Б, рег. бр. 41/5, Стр. Пов.В.К.Бр. 684. У МИП-у ПОВ. Бр. 5097 од 14. септембра 1942.

⁸⁰ А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 49/2, Пов. Бр. 457. Исто: А VII, ЕВ, к. 174, рег. бр. 34/1, Строго пов. дјеловодни протокол Војног кабинета Председника владе, бр. 914 од 24. октобра 1942.

⁸¹ АЈ, 103-42-213, Пов. Бр. 1542. Исто: АЈ, 103-86-332.

⁸² А VII, ЕВ, к. 177, рег. бр. 8/3, Пов.Бр. 8. У МИП-у Пов.Бр. 193 од 14. јануара 1942. У влади Пов.В.К.бр. 160 од 19. јануара 1943.

заузетим местима нису истинита. Ко је вођа партизана још увек се незна, а већина шефова има псеудоним. Зна се да је у околини Ужица професор скопљанског Универзитета Душан Недељковић, а у Санцаку Рифат Бурчевић.⁸³ Потом слиједе од 23. јула 1942. информације упућене из Рима, које указују на ситуацију на Јадранском приморју, да су по вијестима из Котора, комунисти чинили злочине над становништвом, да се у томе истицао неки, како се каже „комуац” из Загреба познат под псеудонимом „Тито” и да су потом комунисти протјерани.⁸⁴ Касније је од 16. децембра 1942, стигао обиман извјештај Јелисавчића који је дао у Каиру и који је достављен влади у Лондон, у коме се каже да су на челу партизана комунисти, да су партизани у Ужицу прогласили партизанску републику и потом се повукли пред њемачком офанзивом, да издају лист „Борба” гласило Комунистичке партије Југославије, да је „Дан револуције у Русији 7. новембар прослављен у Ужицу”, да се као главне партизанске вође спомињу: „Неки Тито, за кога се везују највеће мистерије. Једни мисле да је то саветник совјетског посланства у Београду Лебедев, други да је то неки Шпанац, трећи да је то неки познати комуниста из Мађарске, четврти да је то један од наших виђених комуниста. Главно је да се ни до дан данас тачно не зна ко се крије под именом Тито. Ниједан од Ужичана, иако је он у Ужицу боравио више од три месеца, није га својим очима видео, већ само у аутомобилу на коме су биле спуштене завесице. Поред Тита био је у вођству доктор Леви, професор Недељковић, Јерковић-Хрват, доктор Пантић, доктор Јовановић, последња двојица су Ваљевци, и други”, додајући да су се партизани након изгона из Србије пребачили у Санцак и Босну, што не значи да их више нема у Србији, да су партизани „група која нарочито рачуна са Русијом” и да благодарећи строгој дискрецији и доброј организацији, партизани су сачували главне своје положаје у Србији.⁸⁵

Од 15. јануара 1943. биљежимо вијести Миловановића Слободану Јовановићу о доласку Ковелика, бившег чиновника пољског конзулата у Загребу, који је донео информације које је предочио писару Милетићу, да партизана има око 25.000-30.000 и да им је главни вођа Моша Пијаде, да су вође комунисти и имају јаку пропаганду и да партизана нема у чистим хрватским крајевима.⁸⁶ На основу информација

⁸³ А VII, ЕВ, к. 164, рег. бр. 3/1-(340-368), Стр. Пов.В.К.Бр. 533.

⁸⁴ АЈ, 103-27-174. Исто: АЈ, 103-5-54.

⁸⁵ А VII, ЕВ, к. 165А, рег. бр. 31/3.

⁸⁶ АЈ, 103-160-582, Стр. Пов. Бр. 67. У МИП-у ПОВ. Бр. 520 од 26. јануара 1943. Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 249-256.

југословенске војне мисије у Палестини од 28. јануара 1943. о писању „*Pelestine Posta*” (чланак из америчких извора) гдје су објављена два чланка о борбама у Југославији, из Каира је упућен допис Штаба Команде Југословенских трупа Предсједништву владе да су четници који су жељели да се боре под вођством Косте Нађа пришли партизанима, да партизани врше и „политичке демократке промене”, да их предводи московски представник Иван Лебедев, ранији савјетник совјетског посланства у Београду, да им је на челу здравствене службе београдски професор Симо Милошевић, те и одговор као званични став југословенске владе, о Михаиловићевој борби који је на челу отпора, али да постоје јединице партизана које су „надахнуте извесном политичком идеологијом”.⁸⁷

Наредне вијести указују на постојање више различитих група партизанског покрета. Од 17. фебруара 1943. датира допис МИП-а Југословенској влади (Цивилном кабинету) којим се доставља извјештај посланства при Светој столици (Пов.Бр. 27 од 19. јануара 1943), да Москатело каже да писац извјештаја жели да се примерак достави Крњевићу. Подаци указују да јача партизанска акција, да постоје више група партизана (комунисти који се везују за „конгрес у Бихаћу”, партизани у Горском Котару и Далмацији који се зову шумари и зелени кадар у Хрватској) и да партизани нападају Мачека.⁸⁸

Потом сlijеди од 20. фебруара 1943. Јуришићев телеграм у коме се каже, да су из земље добијене информације да група „Народно-ослободилачка војска” оперише код Јајца и Бихаћа, да је предводи др Рибар и да је под утицајем љевичара.⁸⁹ Нешто касније, од 18. јуна 1943. интересантне су Авакумовићеве информације упућене Слободану Јовановићу са вијестима добијеним од „странца који годинама живи у Загребу”, да је ријеч о зрелом и озбиљном човеку који се нарочито не интересује за политику, да Авакумовић са њим није разговарао непосредно и да своја сазнања црпи из загребачких кругова, док су вијести указивале да је појам партизана врло широк и да су то различите групе са вођама (др Рибар, Тито, Јевђевић, генерал Михаиловић, Томашић

⁸⁷ А VII, ЕВ, к. 48, рег. бр. 33/2, из Јерусалима Пов. Бр. 2718, из Каира влади Об.О.бр. 2214.

⁸⁸ А VII, ЕВ, к. 165А, рег. бр. 13/4, Пов.бр. 916. У МИП-у Пов. Бр. 557 од 19. фебруара 1943.

⁸⁹ А VII, ча, к. 277, рег. бр. 6/2, Пов.Бр. 256. У МИП-у Пов.Бр. 1112од 22. фебруара 1943. Парафраза телеграма дате пред. владе и министру двора.

итд.), да неки као Тито и Рибар „тесно сарађују”, да има много „претакања” једне у другу групу, да су сви за заједничку државу Југославију, а да је све остало нејасно, неодређено и магловито.⁹⁰

Од 3. марта 1943. прослијеђене су инфорације Цивилног кабинета владе Војном кабинету које је доставио Миха Крек: „Партизани, које води ТИТО владају западном Босном од Неретве до динарских Алпа а делимично до Купе и Словеније. Они су крајњи левичари, али изгледа да немају везе с Москвом. Популарни су међу Хрватима који се боје српске освете”.⁹¹ Из овог периода је и евиденција у Краљевској влади, депеше генерала Михаиловића поводом говора Министра саобраћаја Грола 26. марта 1943, у коме је акцију партизана назвао херојском и ставио упоредо са акцијом генерала Михаиловића. У тексту, за који се каже да је Михаиловићева депеша, пише: да је Јосип Броз познат под именом Тито, у картотеци загребачке полиције заведен под бројем 10434, да комунисти у говорима владу у Лондону називају издајничком стварајући забуну код народа и отпочињу идеолошки сукоб, да се народ пита како то да министар у влади (мисли се на Грола) потцјењује ужасне жртве и страдања читавог народа, да су комунисти ти који су на својој скупштини у Бихаћу свргли краља и династију, да српски народ неће дозволити да се понављају старе страначке игре, затим се осврће на говор Јукића који се обратио хрватском народу у коме се истиче његова борба и борба ХСС, а да је управо десно крило ХСС (Андрес, Торбиар итд) у присним везама са усташама, док је лијево крило у вези са комунистима.⁹²

Од 10. марта 1943. је у Штабу Команде Југословенских трупа у Каиру евидентиран текст о писању листа „*Di Veltbohe*”, који је излазио у Цириху на немачком језику и који доноси текст о борбама у Југославији: да је у Хрватској извршена офанзива на партизанае од стране њемачких, италијанских и усташких снага, да је Југословенској влади због догађаја у земљи упућена „руска нота”, а потом је влада одбацила оптужбе на рачун генерала Михаиловића, да је бивши саветник руског посланства у Београду Лебедев организовао у Југославији јаку пропартизанску групу, да се вратио у Москву и наслиједио га је др Рибар, да

⁹⁰ АЈ, 103-6-58, Стр. Пов. Бр. 40. Исто: Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 277-283.

⁹¹ А VII, ЕВ, к. 165А, рег. бр. 17/4, Пов.Бр. 664. У Војном кабинету Пов.В.К.Бр. 643 од 5. марта 1943.

⁹² АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМПП-а, Пред. владе, фасцикла 2, Стр. Пов.Д.В.К.бр. 76.

је генерал Михаиловић представник „великосрпске мисли”, да постоје и групе четника које сарађују са Италијанима и да у Југославији постоје четири ослободилачке групе: војска Михаиловића, српски партизани, Хрвати са Словенцима и група др Рибара.⁹³ Посланство у Мадриду (Пов. Бр. 263) је 22. марта 1943. извијестило МИП (политичко одељење), што је потом прослијеђено Југословенској влади (В.К. Пов. бр. 855 од 31. марта 1943.), у вези са чланком „Кад се скине кринка...” у загребачком листу „*Хрватски народ*” (бр. 660 од 18. фебруара 1943.) о политичком и војном вођству партизана у Југославији након вести о скупштини у Бихаћу: да су чинили злочине, да је на челу АВНОЈ-а Иван Рибар, дају се имена чланова АВНОЈ-а, затим наводе војне вође и додаје: „Главни политички вођа ове скупине Срба комуниста јесу ‚Тито’ и Моша ПИЈАДЕ. За ‚Тита’ на основу свега што је познато знаде, да је дошао из Москве, да је у Совјетској Унији проборадио дуго времена, изгледа од 1917, па све до почетка партизанске разбојничке дјелатности против Хрвата и хрватског народа. Његов је политички утицај међу партизанима најјачи. Он је уједно и војнички вођа партизанских разбојничких пљачкашких скупина, којима сада хрватске и савезничке оружане снаге задају одлучне ударце. Његов главни помоћник је Жидов Моша Пијаде, новинар из Београда. Он равна целокупном партизанском промицбom”.⁹⁴

Име Лебедева појављује се и касније. Од 12. априла 1943. је извјештај отпавника послова Миловановића из Лисабона МИП-у, о чланку у недељном португалском листу „*SOL*” под насловом „Југословенска криза”: у њему пише о разним формацијама герилаца у Југославији око којих избијају свађе у Југословенској влади и доводи до различитог савезничког гледања (Британија и СССР) на зоне утицаја у Југославији, додајући: „Један бивши чиновник совјетског посланства, друг Лебедев, командује једном формацијом комуниста у Црној Гори, где се баш налази емисиона станица Слободна Југославија” и да је Михаиловић одбачен у планине Србије.⁹⁵ Потом слиједи од 15. априла 1943. допис Војног кабинета Председништва владе достављен команданту на Средњем Истоку и министру Нинчићу о стању у Хрватској за

⁹³ А VII, к. 50, рег. бр. 36/4, Об.О.Бр. 2657.

⁹⁴ АЈ, 103-158-574; Исто: А VII, ЕВ, к. 177II, рег. бр. 10/11. Исто: А VII, ЕВ, к. 179, рег. бр. 5/1, Пов. дјеловодни протокол за 1943. Војног кабинета Пред. владе, Бр. 855 од 29. марта 1943.

⁹⁵ АЈ, 103-3-34, ПОБ. БР. 481.

период децембар 1942.-јануар 1943. по подацима добијеним из „немачких извора”: да четници генерала Михаиловића владају ситуацијом у Источној Босни, да стоје на југословенском гледишту, да воде борбу против троцкиста, док су у Херцеговини четници Јевђевића који имају наклоност Италијана и боре се против Хрвата, да су партизани („терористи”) овладали цијелим простором у западној Босни од ријеке Неретве до ријеке Купе и до Славоније, да им је на челу „Тито” који није успоставио везу са Москвом и пропаганда му је уперена против Југославије, да су Хрвати „скупчени” и „угрожени са свих страна”, да су све више против Павелића, да су све више изложени Титовој пропаганди који их плаши српском осветом и позива да ступе у партизанске редове.⁹⁶

Штаб команде Југословенских трупа 17. маја 1943. доставио је у Лондон војном Министарству вијести о писању листова „*Palestajn post*” од 4. маја и „*Palestajn ilustrejtet news*” 8. маја о лажном идентитету Тита (учествовао у рату у Шпанији и да један њемачки лист каже да је рођен у Кумровцу прије 51. годину).⁹⁷ Затим је од 24. маја 1943. изјвештај Миловановића из Лисабона о чланку „Борбе у и око Југославије” који је објављен у швајцарском листу „*DIE WELTWOSHE*” о совјетским оптужбама на рачун генерала Михаиловића, чије се снаге састоје искључиво од Срба: да у Југославији постоји „левичарска група Лебедејева” на челу са адвокатом из Београда Иваном Рибаром, чији је центар око Бихаћа и Јајца, да се „Лебедејев” вратио у Москву и да је у Словенији „Словеначки национални ослободилачки покрет”. На крају се сумира да постоје четири групе које се боре за слободу: Михаиловић, српски партизани, Хрвати са Словенцима и група око др Рибара, да се боре одвојено, „а понекад и међусобно”.⁹⁸ Лебедев је предмет извјештаја из Лисабона од 28. јуна 1943. у њему се говори и о писању листа „*Novidades*” о отпору у Југославији, немачкој „европској тврђави”, могућностима искрцавања на Балкану, отпору у Југославији и комунистима које предводи Лебедев.⁹⁹

⁹⁶ А VII, ЕВ, к. 52, рег. бр. 19/2, В.К.Бр. 794. У штаб команде Југословенских трупа Об.О.Бр. 2730 од 17. маја 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 178, рег. бр. 2/2. Извјештај је достављен Министру двора, МИП-у, Војном изасланику у Вашингтону и Питеру Боју. Исто: АЈ, 103-33-188, В.К.Бр. 794. У МИП-у ПОВ. Бр. 2288 од 20. априла 1943.

⁹⁷ А VII, ЕВ, к. 7, рег. бр. 35/1, бр. 2731, а у Лондону заведено бр. 1348. од 9. јуна 1943.

⁹⁸ А VII, ЕВ, к. 7, рег. бр. 30/1, Пов. Бр. 646.

⁹⁹ А VII, ЕВ, к. 7, рег. бр. 5/2, Пов. Бр. 715.

Министарство војске (начелник „Генералштабног” одељења пуковник Миодраг Ракић) доставило је 16. јуна 1943. МИП-у и Дирекцији за информативну службу, да се партизани дијеле на три групе: партизане-комунисте, партизане-одметнике „зелени кадар” и друге самосталне групе које се удружују ради пљачке, да када их Њемци нападну обично бјеже на италијанску окупациону територију одакле се поново враћају, да њихова бивша „Бихаћка република” представља праву пустош, да су разни герилски одреди априла 1943. отпочели акцију у Подравини на простор Вировитице и да је Копривница „ничија земља”.¹⁰⁰ Потом слиједи од 14. августа 1943. допис МИП-а Министарству војном којим је достављен извјештај посланства у Стокхолму (Пов.бр. 850 од 26. јула 1943.), о писању комунистичког листа „*Ny Dag*”, да нема података о Михаиловићевој дјелатности „на супрот Тито-овим трупима које свакодневно дају извештаје о својој делатности”.¹⁰¹ У вијестима из Рима које је 28. августа 1942. Живко Антић упутио министрима Бањанину, Будисављевићу, Божи Марковићу и Грги Анђелиновићу, говори се о писму које је 3. септембра посланство из Ватикана прослиједило југословенском МИП-у, да су партизани „сјајно организовани” и да их на Кордуну води сликар Моша Пијаде.¹⁰² Перић је у информацијама из Цариграда 12. септембра 1943. доставио вијести из Хрватске да је 5. септембра допутовао повјереник из Загреба и донио ове информације: да је „изгледа растурен партизански одбор” на чијем је челу Иван Рибар и сада се говори о новом хрватском партизанском одбору на челу са Владимиром Назором, да постоје неке информације да ће партизани у Далмацији пуцати на Енглезе и Американце ако се буду искрцали, да усташе пуштају партизане око Јајца да се скупе како би их ту похватили и да се Вараждински артиљеријски пук предао и пришао партизанима.¹⁰³

¹⁰⁰ А VII, ЕВ, к. 7, рег. бр. 23/2, Пов.дј.Бр. 1406. Исто: АЈ, 103-33-189. У МИП-у ПОВ. Бр. 3579 од 22. јуна 1943. Исто: Јб. Бобан, н.д. Загреб 1988, књ. 2, стр. 168-170.

¹⁰¹ А VII, ЕВ, к. 7II, рег. бр. 28/7, Пов.Бр. 4522. У војном министарству Пов.дј.Бр. 2027 од 17. августа 1943.

¹⁰² А VII, ЕВ, к. 279, рег. бр. 29/5, Бр. 263.

¹⁰³ А VII, ЕВ, к. 9, рег. бр. 38/6, Стр. Пов. Бр. 456. По пријему заведено бр. 758 од 11. октобра 1943. Исто: А VII, ЕВ, к. 170, рег. бр. 32/4, Стр. Пов. Бр. 456. Упућено потпуковнику Банковићу у Анкару. Исто: А VII, ЕВ, к. 179X, рег. бр. 21/3, Стр. Пов. Бр. 456. Упућено Министарству војном. Исто: АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМИП-а, Министарство војске, морнарице и ваздухопловства, фасцикла 10, Стр. Пов. Бр. 456. Упућено војном изасланику у Анкари Стр. Пов. Бр. 164 од 29. септембра 1943.

Авакумовић је 4. октобра 1943. из Стокхолма извјештавао о вијестима из Будимпеште, да је Стаљин именовао Тита за генерала и да се о томе извјести Југословенска влада у Каиру.¹⁰⁴ Потом слиједи 24. октобра 1943. Авакумовићев извјештај о доласку у Шведску из Југославије др Борислава Бошковића, сина Дуде Бошковића.¹⁰⁵ Авакумовић је 29. октобра 1943. прослиједио захтјев да Бошковић дође у Лондон, достављајући у наставку његов извјештај. Бошковићев извјештај је 24. децембра 1943. МИП доставио МУП-у у Каиру о стању у земљи: да се међу партизанима разликују двије групе: једна окупљена око Бихаћке резолуције која има југословенско обиљежје и друга окупљена око Назора која има хрватско-совјетско обељежје и окупља се, како се каже око „Плитвичке резолуције”.¹⁰⁶ Бошковићеве информације су такође биле предмет извјештаја од 16. новембра 1943. британског представништва за штампу у Стокхолму који је упућен Форин Офису (дио за политичко обавјештавање) у коме се каже „Сельаци вјерују у постојање Тита, али извјестилац мисли да је то симболичан назив за југословенске генералштабне официре”, да их је међу партизанима 25%, да су међу партизанима двије групе (за совјетску Југославију-Рибар и Бихаћка резолуција и они за совјетску Хрватску-Плитвичка резолуција).¹⁰⁷ Из новембра 1943. је и извјештај Авакумовића Министарству спољних послова о шведском новинару који је био у Загребу и који је донио следеће вијести: да је у вези са Титовим партизанским покретом добио информације о снази која се креће од 60-80.000 бораца, да је Титов покрет од Италијана преузео оружје и постао је најактивнији, да будућност партизанског покрета зависи ко ће се искрцати у Југославији. Ако се „искрцају Англосаси” дио ће напустити Тита, Хрва-

¹⁰⁴ АЈ, Фонд Бр. 341, Посланство Краљевине Југославије у Лондону, фасцикла II, Пов.Бр. 1119.

¹⁰⁵ АЈ, Фонд Бр. 341, Посланство Краљевине Југославије у Лондону, фасцикла II, Стр. Пов.Бр. 70.

¹⁰⁶ Да би било корисно, јер није могуће у извјештају изнијети толику количину утисака, да Борислав Бошковић дође у Лондон, тражећи да му се среди виза у Лондону јер то није могуће у енглеској амбасади у Шведској и да му се пошаље новчана помоћ; АЈ, 103-186-652, Пов.бр. 6644. Исто: А VII, ЕВ, к. 165А, рег. бр. 38/4. Авакумовић из Стокхолма Пов.Бр. 1241 од 29. октобра 1943. вели за Бошковићев долазак и његове информације о стању у Југославији да су биле предмет извјештаја британског посланика у Стокхолму, који је 26. октобра 1943. извјестио Форин Офис да му је југословенски колега јавио о доласку Србина из Дубровника који је донео вијести; Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 303-304, Бр. 184.

¹⁰⁷ Љ. Бобан, н.д. књ. 1, стр. 305-307, Бр. 16.

ти прићи Мачеку, а Срби генералу Михаиловићу, док ако у инвазији „учествују Руси” то ће ситуацију измијенити у корист Тита. Каже се да по непровјереним подацима генерал Михаиловић има подршку у српским крајевима Хрватске и да је могућ споразум између генерала Михаиловића и др Мачека ради обнове Југославије.¹⁰⁸

Од 12. новембра 1943. је извештај поручника фрегате, Петра Салхера, дат у Таранту и упућен команданту Поморских снага: да НОВ у западним дјеловима Југославије предводи Комунистичка партија која држи све у својим рукама, иако „форум” АВНОЈ није сасвим комунистички, а на челу му је др Рибар, да је ЗАВНОХ на челу са пјесником Назором „скроз комунистички” и да велику улогу у покрету „играју Црногорци” који су до високих положаја дошли као комунисти.¹⁰⁹ Такође, 12. новембра 1943, поручник фрегате Доброслав Јанковић доставио је у Таранту извјештај, да је до преласка у Италију боравио у Сплиту гдје је била јака комунистичка пропаганда, да у Далмацији постоје два највећа непријатеља, четници и партизани, да је четнички покрет подржаван већином од српског живља, да је на другој страни партизански који је пропагиран као хрватски, да се партизанска борба представља и као идеолошка за нови поредак у земљи, да је војни дио покрета од српског живља (Тито је Србин), да су у покрету политичке личности увијек изнад војних, да партизани четнике сматрају највећим непријатељом, да борба у Југославији има „обележје српско-хрватског конфликта” чији је дио и лошињска трагедија када су партизани напали „Југословене” што је „Слободна Југославија” објавила као велику побједу.¹¹⁰ Потом је 30. јануара 1944. Петковић писао Пурићу, о доласку у Цариград лекара из Новог Сада, др Шварца, који је наставио пут у Палестину: да није успио да га види, али је од британског сервиса добио извјештај који је Шварц њима дао, да информације из извјештаја указују да је становништво у Бачкој категорички против Тита, нарочито због тога што се његов покрет идентификује са хрватским национализмом (коментари у народу да Хрват претендује да управља Србијом, да Хрват рјешава питање српске династије, да су Хрвати побили преко милион Срба и да су увидјели да Њемачка губи рат због чега прилазе Титу), да су у почетку Тито и Михаиловић били популарни као народни јунаци

¹⁰⁸ ЈБ. Бобан, н.д, књ. 1, стр. 308-310.

¹⁰⁹ А VII, ЕВ, к. 1056, рег. бр. 4/1.

¹¹⁰ А VII, ЕВ, к. 1056, рег. бр. 6/1.

подједнаког значаја и да је народ због Титовог става према краљу промијенио однос према њему и покрету, да Тито ипак има присталица код омладине која напушта Бачку и прикључују се Титовим снагама и да се за Мошу Пијадеа вјерује „да је мозак Титовог покрета”.¹¹¹

Вијести везане за Јосипа Броза Тита указују на више сегмената. То су информације о вођи, или боље речено, о вођама устаничког покрета, у коме се јављају различита имена вођа (Моша Пијаде, Борис Кидрич, Јаков Блажевић, Коста Нађ, Иван Рибар, Владимир Назор, итд), различитих партизанских група (у Словенији, у западној Босни, група „око Бихаћке резолуције”, група „око Плитвичке резолуције” итд.). То је могло, без дубљег сагледавања, говорити о хетерогености комунистичког-партизанског покрета. На то најбоље указује информација да Рибарова и Титова група сарађују. Вијести о Титу су са мистериозном конотацијом: да је у питању Рус Лебедев - бивши совјетски представник у Београду – што је затим демантовано, потом „комунац из Загреба Тито”, да „вјерују у постојање Тита”, да је сликар Моша Пијаде „мозак” Титовог покрета, да је Стаљин Титу октобра 1943. додијелио чин генерала и да је Тито Србин. Гледано у контексту генерала Михаиловића, чији је име у савезничким круговима досегло широке размјере, за Јосипа Броза се може рећи да је незпонат у круговима југословенске Краљевске владе до пред крај 1943.

Југословенска Краљевска влада је настојала да се обавјештава о стању у окупираној Југославији, а управо вијести о Мачеку и Титу, говоре о проблемима да се спозна стварно стање. Вијести су биле противрјечне, недоречене, ријетке, итд. Ратна збиља је изискивала конкретну акцију и функционално војно-политичко дјеловање. Управо вијести о Мачеку и Титу указују да се мозаик слике замагљивао и да је био разуђен са гледишта избјегличке владе. Када се са двије ноге није чврсто стојало на „својој земљи”, слика се стварала као у кривом огледалу.

¹¹¹ АЈ, 103-160-582, П. Пов. бр. 37.

Milan Terzić

*MAČEK AND TITO IN INFORMATION OF YUGOSLAVIAN ROYAL
GOVERNMENT 1941-1944*

Summary

During The Second World War Yugoslavian Royal Government in refugee tried to obtain information on situation in Yugoslavia and various news reached it, among them those on Vlatko Maek and Josip Broz Tito.

News on Maek show that he stayed in different places in Yugoslavia and foreign countries. Details show his various positions in the country as well as his various political attitudes. News related to Josip Broz Tito tell about leader, or more correctly, leaders of rebellion movement, with various names of leaders and partisan groups. Without a deeper contemplation this could illustrate heterogeneity of communist-partisan movement. Compared with the name of general Mihailovi, whose name became widely known in allies circles, it can be said that Josip Broz was anonymity in circles of Yugoslavian Royal Government until the end of 1943.

War situation impeded quality and timely obtaining of information. News on Maek and Tito tell of problems with realizing true situation because they were controversial, incomplete, rare etc. War reality demanded direct action and functional military-political proceeding. News on Maek and Tito just show how picture got blurred and how cut up in peaces it was from the refugee perspective. When one hadn't both of one's legs firmly in one's "own soil", one got a distorted picture.